

بررسی نشانه‌شناختی نمایشنامه خانه عروسکی ایبسن براساس نظریه کوزان

دکتر فروغ کاظمی^۱، ساناز صادقی سوره^۲

(تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۰۵، تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۲۲)

چکیده

آنچه امروزه به عنوان نشانه‌شناسی معرفی می‌شود در اوایل این قرن توسط دو متفکر بزرگ یعنی فردینان دوسوسور زبانشناس سوئیسی و چارلز سندرز پیرس فیلسوف آمریکایی مطرح شده و از آن زمان تا به امروز مسیر بسیار ناهمواری طی کرده است. از کلیه تحولات اخیر در آن چه در گذشته با اطمینان علوم انسانی نامیده شده شاید هیچ رویدادی بیش از رشد نشانه‌شناسی تأثیر بنیادی و گسترده نگذاشته است. در حال حاضر نمایشنامه و تئاتر یکی از غنی‌ترین و پیچیده‌ترین شکل‌های ارتباط است و عرصه‌ای است که بسیاری از مسائل بنیادی تحلیل نشانه‌شناختی را می‌توان در آن پی گرفت. یکی از آثاری که می‌توان نشانه‌ها را به خوبی در آن یافت، نمایشنامه خانه عروسکی اثر هنریک ایبسن است که در این مقاله تلاش شده که به انواع طبقه‌بندی نظام‌های نشانه‌ای این نمایشنامه بر اساس نظریه کوزان پرداخته شود. از این رو مقاله حاضر در پی پاسخ به این سوال است که براساس طبقه‌بندی ۱۳گانه‌ی نظام نشانه‌ای تادئوس کوزان از کدام نوع و به چه میزان از این نشانه‌ها در متن نمایشنامه خانه عروسکی ایبسن استفاده شده است؟ و ایبسن از کدام نوع نشانه بیشتر استفاده کرده است؟ در بررسی‌های انجام شده این نتیجه بدست آمد که ایبسن در این نمایشنامه که شامل ۳ پرده بوده است از نظام‌های نشانه‌ای مختلفی بهره گرفته است و وی از نظام نشانه‌ای حرکت با فراوانی ۲۹ مورد، بیشترین و از نظام نشانه‌ای ژست و دکور و لباس با فراوانی ۲ مورد کمترین بهره را جسته است. روش گردآوری داده‌ها در این پژوهش کتابخانه‌ای بوده و پژوهش به روش تحلیلی انجام شده است و داده‌های پژوهش را کل متن نمایشنامه به خود اختصاص داده است.

واژگان کلیدی

نشانه‌شناسی، طبقه بندی نظام‌های نشانه‌ای کوزان، نمایشنامه، نمایشنامه خانه عروسکی ایبسن.

۱- دانشیار زبان‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲- دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مقدمه

یکی از حوزه‌هایی که امروزه به شکل کاربردی به تحلیل متون تئاتری در قالبی فراتر از نگاه صرف زیبایی‌شناسانه می‌پردازد، نشانه‌شناسی است. آگاهی از علم نشانه‌شناسی، افق دید نویسندگان را گسترش می‌دهد و همچنین در ادامه‌ی کار نویسندگان، می‌تواند در ذهن کارگردانان چراغی باشد برای آنکه بتوانند با استفاده از نشانه‌ها تأثیری بیشتر و دلخواه بر روی تماشاگران بگذارند. سال‌های ۱۸۵۱ تا ۱۹۱۴ را سرآغازی برای علم نشانه‌شناسی دانست، چرا که فردینان دو سوسور که دوره زبان‌شناسی عمومی را در خلال این سال‌ها در ژنو تدریس می‌کرد، به نگرش تازه‌ای در باب زبان و نشانه‌شناسی دست یافت. وی با قرار دادن زبان‌شناسی به عنوان بخشی از دانش عام به نام نشانه‌شناسی، دومی را دانشی در نظر گرفت که به بررسی نقش رسانه‌ها در زندگی اجتماعی می‌پردازد. شاید تأکیدی که سوسور بر نشانه‌شناسی داشت وی را به عنوان یکی از دو پیشگام نشانه‌شناسی مدرن در کنار پیرس قرار داد «تقریباً در همان دورانی که سوسور الگوی خود از نشانه، نشانه‌شناسی و روش‌شناسی ساخت‌گرا را تدوین می‌کرد در آن سوی اقیانوس چارلز ساندروز پیرس، فیلسوف پراگماتیست و منطق‌دان مستقل از سوسور مشغول تدوین الگوی خود از نشانه، نشانه‌شناسی و طبقه‌بندی انواع نشانه بود» (سجودی، ۱۳۸۷: ۲۶).

نشانه‌شناسی نظام بنیاد موردنظر سوسور بر پایه این الگوی کلی قرار داشت که «نشانه یک کل است که از اتصال دال به مدلول نتیجه می‌شود» (سوسور، ۱۳۷۸: ۳). رابطه‌ی میان دال و مدلول «دلالت» نام می‌گیرد. اما قبل از اینکه به مفهومی روشن از نشانه نزد سوسور دست یابیم باید با دیدگاه‌های او در مورد ماهیت و کارکرد زبان آشنایی مختصری پیدا کنیم. یک نکته مهم که در شرح آراء سوسور در مورد زبان نباید آن را نادیده گرفت، تمایزی بود که وی میان «زبان» و «گفتار» معرفی کرد. سوسور به جای اینکه زبان را فهرستی از لغات و اسامی فرض کند، آن را روشی برای دسته‌بندی می‌داند. او ارتباط میان انسان‌ها را از صورت زبانی متمایز می‌داند. «صورت زبانی مجموعه‌ی کاملی از قواعد است که بین افراد که به یک زبان تکلم می‌کنند مشترک است. هر فردی که به یک زبان تکلم می‌کند، چیزی را که سوسور صورت زبانی می‌نامد مستقیماً در اختیار ندارد، بلکه صرفاً از امکانات بالقوه آن بهره می‌جوید» (دینه سن، ۱۳۸۹: ۲۲).

سوسور علاوه بر اینکه زبان را نهادی نظام بنیاد معرفی می‌کند، ارتباط نزدیکی میان جنبه‌های روانشناختی و اجتماعی زبان در نظر می‌گیرد. همین ویژگی در نمایش وی از نشانه‌های زبانی نیز به چشم می‌خورد یعنی «نشانه‌ها فقط به عنوان بخشی از یک نظام قراردادی، کلی و انتزاعی معنا می‌یابند. تصور او از معنا به طور

محض ساختاری و نسبی است و نه ارجاعی؛ اولویت به روابط داده شده است نه به اشیاء. معنای یک نشانه و روابط نظام‌مند آن با دیگر نشانه‌ها معین می‌شود و از جنبه‌های ذاتی دال یا ارجاع به اشیاء مادی ناشی نمی‌شود. سوسور نشانه‌ها را به مثابه ماهیتی واقعی و ذاتی نمی‌دید، بلکه برای او نشانه‌ها اساساً به یکدیگر ارجاع داده می‌شوند و هیچ نشانه‌ای به خودی خود دریافت نمی‌گردد. بلکه در ارتباط با دیگر نشانه‌ها فهمیده می‌شود» (چندلر، ۱۳۸۷: ۴۶).

در زمینه‌ی نمایشنامه‌نویسی در سال ۱۳۸۰ حدود دو هزار نمایشنامه توسط درام‌نویسان جوان ایران به رشته تحریر در آمده است (سجودی، ۱۳۹۴: ۱۱). بررسی این موضوع در همه حال ارتقاء سطح کیفی و کمی نشانه‌شناسی و هنر نمایش و همچنین تامین نیاز دستداران و دانش‌آموختگان این رشته‌ها در پژوهش‌ها و کارهای آینده‌شان است. نمایشنامه‌نویسی، فقدان مراکز اسناد و مدارک هنری و نیز کمبود کتاب و کتابخانه‌های تخصصی، وجود پاره‌ای پژوهش‌های سطحی نیز که تالیفشان بسیار شتاب زده صورت می‌گیرد و اغلب آنها به شدت کهنه و تکراری بوده و تقریباً هیچ کدام به نیازهای واقعی امروز پاسخ نمی‌گویند. نشانه‌شناسی بخصوص در مطالعات ادبی و از همه مهمتر در عرصه‌ی شعر و روایت حضور گسترده و اثرگذاری داشته است اما به تئاتر و درام، با وجود آنکه ارتباط تئاتری، حوزه‌های بسیار غنی و بالقوه مناسب

برای مطالعات نشانه‌شناختی است، کمتر توجه شده است. گفتن ندارد که خلاقیت‌های نمایشی و نمایشنامه‌نویسی هنرمندان، زمانی به سامان بوده است و از ارزش‌های مثبت و ماندگاری بر خود دارند که زیر بنای محکمی دارند. امروزه نیز این مهم بدست نمی‌آید مگر به یاری تحقیق‌های دقیق و علمی که باب نظریات نوین یا بحث‌های تازه را بگشایند. نمایش و نمایشنامه مجموعه‌ای از پدیده‌هایی هستند که با تعامل و ارتباط متقابل بین تماشاگر و بازیگر، با تولید و انتقال معنی سرکار دارند این تحقیق در پی آن است که بکوشد به دانش خود و هنرمندان و دانشجویان و هنرجویان بیفزاید. پژوهشگر نمایش‌نامه‌ی خانه‌ی عروسکی ایبسن را موضوع کار خود قرار داده زیرا به نظر او نویسنده‌ی این نمایشنامه در متن آن بسیاری از نظام‌های نشانه‌ای کوزان را برای بیان و درک بهتر متن بکار برده است و این متن می‌تواند به عنوان داده‌ی بسیار مفیدی برای تحلیل نظام‌های نشانه‌ای متن قرار بگیرد. روش نمونه‌گیری به طور تصادفی بود. از ۳ پرده‌ی نمایشنامه صحنه‌هایی به طور تصادفی انتخاب شد. پژوهشگر به آنالیز صحنه‌هایی از این متن و شناختن نشانه‌های ۱۳ گانه‌ی کوزان مبادرت ورزید. جامعه آماری متن کامل نمایشنامه است. در هر تحقیق محقق به مواردی برخورد می‌کند که عدم شناسایی قبلی آنها موجب می‌شود که تحقیق کامل نباشد و نارسا بماند. در ضمن خصلت تجربی علم ایجاب می‌کند که بدانیم

قبل از پژوهش ما، چه مطالعات علمی در این خصوص در داخل و خارج از کشور انجام شده است و ما می‌توانیم چه چیزی را به دستاوردهای دیگران اضافه کنیم. پس، به طور کلی، استفاده از مطالعات گذشته به طور جداگانه، پژوهندگان ایرانی و خارجی و بر اساس تقدم و تاخر زمانی سبب غنای بیشتر پژوهش خواهد بود. برای تحقق این موضوع به نمونه‌هایی پرداخته شده است: عباسی (۱۳۹۰)، ایشان در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود، در رشته زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه علامه طباطبایی، با عنوان نشانه‌شناسی داستان‌های عاشقانه، سه داستان را مورد بررسی قرار داده‌اند. از آنجا که پژوهش حاضر نیز بر پایه نشانه‌شناسی و متن نمایش‌نامه است، تحقیق ایشان را نزدیک به موضوع مورد پژوهش خود یافتیم. ایشان پژوهش خود را با دیباچه‌ای از نشانه و نشانه‌شناسی آغاز کرده‌اند و در ۵ فصل تدوین نموده‌اند. در بخش نظری بیشتر تحت تاثیر آرای سوسور و پیرس بوده‌اند و فصل سوم را به پیشنه‌ی مطالعات نشانه‌شناسان در زمینه‌ی ادبیات اختصاص داده‌اند و فصل چهارم خلاصه‌ای از بررسی‌های روایت‌شناسان ساختگرا از داستان مطرح شده و در فصل پنجم نیز، نشانه‌شناسی داستان‌های عاشقانه با توجه به سه داستان ویس و رامین، خسرو و شیرین و لیلی و مجنون ارائه شده است. نتیجه این پژوهش نشان داده است که در سه داستان عاشقانه ۲۴ نشانه با توجه به امکان جایگزینی

آنها به جای هم وجود دارد که در محورهای همنشینی مشخصی کنار هم قرار گرفته‌اند. به نظر پژوهشگر نیازی به توصیف محورهای همنشینی وجود ندارد و یافتن تعداد بیشتری از نشانه‌ها می‌توانست کمک بیشتری به اهالی فن در این زمینه برساند. همچنین ایشان نتایج خود را تعمیم به تمام داستانهای عاشقانه داده‌اند و به نظر پژوهشگر این تعمیم با بررسی سه داستان درست نمی‌تواند باشد.

انصاری (۱۳۸۸)، از جمله مقاله‌هایی که در این زمینه نوشته شده است و به موضوع مورد مطالعه ما نزدیک می‌باشد، مقاله‌ی آقای انصاری با موضوع «درآمدی بر نشانه‌شناسی عناصر نمایش» است که در مجله‌ی صحنه نیز به چاپ رسیده است. ایشان در این مقاله پس از بررسی تاریخیچه و ریشه‌شناسی علم نشانه‌شناسی، به نقش پیرس در تقسیم بندی سه گانه دست می‌یازد و در بخش دوم عناصر نمایش را مورد بررسی قرار می‌دهد. از آنجا که موضوع مورد مطالعه‌ی متن نمایش است ایشان نمایش و عناصر نمایشی را مورد بررسی قرار داده‌اند از نظر پژوهشگر خالی از لطف نبود که به این مقاله پرداخته شود. البته به نظر پژوهشگر ایشان فقط به توصیف این عناصر پرداخته‌اند و اگر مثال نیز درباره هر کدام از عناصر از متن یک نمایشنامه در مقاله‌ی خود می‌گنجاندند، مفهوم بهتر انتقال پیدا می‌کرد.

تاراستی (۲۰۱۶)، در مقاله خود که نزدیک و مرتبط با موضوع مورد مطالعه‌ی پژوهشگر است

تحلیل داده‌ها هستیم.

طبقه بندی نظام‌های نشانه‌ای کوزان

ورود نشانه‌شناسی با عرصه تئاتر نیز با رویکردهای مختلفی همراه بوده است. پس از آنکه ساختگرایان مکتب پراگ در دهه ۱۹۳۰ و اوایل دهه ۱۹۴۰ تصویر نوید بخشی از این حوزه به دست دادند. تا دو دهه بعد کار قابل توجهی در زمینه نشانه‌شناسی تئاتر انجام نشد. رولان بارت در ۱۹۶۴ به شکل برانگیزنده‌ای اعلام کرد که تئاتر، که واقعا دارای مشخصه «چند صدایی اطلاعاتی» و تراکم بخش نشانه‌هاست، عرصه ممتازی برای مطالعات نشانه‌شناختی است. «ماهیت نشانه تئاتری، قیاسی باشد، نمادین یا قراردادی، دارای دلالت صریح یا ضمنی، همه این مسائل بنیادین نشانه‌شناسی در تئاتر وجود دارند». هرچند بارت میسر برانگیزنده‌ای را که خود باز کرد دنبال نکرد به جای او نشانه‌شناس لهستانی تادئوس کوزان، بود که در ۱۹۶۸، این سنت ساخت گرایانه را در پی گرفت (سجودی، ۱۳۹۴: ۳۲).

تادئوس کوزان (۱۹۶۸)، نوعی رده‌شناسی مقدماتی از حدود سیزده نظام ارائه می‌کند و در عین حال می‌پذیرد که «طبقه بندی تفصیلی‌تر نیز ممکن است». در فهرست او این موارد آمده است: زبان، لحن، حالت چهره، ایما و اشاره، حرکت، گریم، مدل مو، لباس، صحنه‌افزار، دکور، نور، موسیقی و جلوه‌های صوتی. ذکر این نکته

به نشانه و نشانه‌شناسی پرداخته است. موضع این مقاله «استعاره و نشانه‌شناسی» است که در آن تئوری‌های نشانه‌شناسی استعاره و مشکلات استعاره‌ها و دستور زبان با وجود نشانه‌شناسی پرداخته شده است. تاراستی تحقیق خود را در زمینه نشانه‌شناسی انجام داده است در ابتدا نظریه نشانه‌شناسی را در ادبیات مورد بحث قرار می‌دهد، و استعاره و کارکرد استعاره را مطرح می‌کند سپس راه‌های نشانه‌شناسی استعاره و تمیز دادن بین استعاره و کنایه را مورد بررسی قرار می‌دهد و در آخر تنوع و تفویق بافت‌های استعاره را مورد بحث قرار می‌دهد.

کلبانوو و دیگران (۲۰۱۶)، در مقاله «نشانه‌شناسی و دسته‌بندی شناسایی برای استعاره‌های فعلی» در چند جدول به بیان ویژگی‌های استعاره فعلی اشاره می‌کنند و وقوع نمونه‌ها و درصد استعاره‌ها را در چهار متن مختلف مورد مقایسه قرار داده‌اند. می‌توان به این منابع از آن جهت که دید کلی به پژوهشگر در راستای پژوهش خود داده‌اند، ارج و قرب نهاد. مقاله حاضر در صدد است تا به این پرسشها پاسخ دهد که بر اساس دیدگاه کوزان کدام نشانه‌ها در متن نمایشنامه خانه عروسکی به کار رفته و بسامد وقوع هر یک از آنها چگونه است. بدین منظور داده‌ها که کل متن نمایشنامه است به شیوه‌ی کتابخانه‌ای گردآوری شد و پژوهش به روش تحلیلی صورت گرفت که پس از معرفی طبقه بندی کوزان در بخش بعد شاهد ارائه و

ضروری است که کوزان عوامل ساختمانی (شکل سالن نمایش و صحنه) را ذکر نمی‌کند و امکانات فنی که ممکن است گهگاه مورد استفاده قرار گیرند مثل فیلم و انداختن تصویر به پس صحنه (back projection) را نیز نادیده می‌گیرد، اما می‌توان گفت که او مقوله‌های نظام بنیاد اصلی را دست کم با توجه به اجراهای سنتی مشخص کرده است و هیچ اصلاحیه قابل توجهی برای طبقه‌بندی او پیشنهاد نشده است.

تادئوس کوزان برای طبقه‌بندی نظام‌های نشانه‌ای تئاتر، سیزده نظام با مرکزیت بازیگر رامشخص کرد. نه کوزان و نه نظریه پردازان بعدی، هیچ یک نکوشیده‌اند واحدهای دلالتگر هر نظام را معین کنند با قواعد نحوی و رمزگانی آن را شرح دهند. بدیهی است که برخی نظام‌ها - نظام زبانی، و در بعضی سنت‌ها، نظام حرکتی پایدارتر و سازماندتر از نظام‌های دیگرند و واحدهای کم و بیش مشخص و قواعد ترکیبی قدرتمندی دارند. برخی از تقسیماتی که کوزان ارائه کرده است بسیار انعطاف‌پذیر و مجموعه‌هایی باز هستند: برای مثال مشکل می‌توان خزانه اقلام متعلق به نظام «دکور» را محدود کرد، زیرا هر چیزی ممکن است برای پاسخگویی به یک نیاز «دکوری» به روی صحنه آورده شود. به علاوه مرزهای بین نظام‌ها همیشه آن قدر که در فهرست کوزان روشن تلقی شده‌اند، روشن نیستند. غالباً به سادگی نمی‌توان صحنه افزار را از دکور متمایز کرد، و همینطور است تمایز بین

حرکت، ایما و اشاره و حالات چهره، که در عمل بسیار به هم مرتبطند و اجزاء مکمل پیوستار کلی حرکتی هستند.

جدول ۱: طبقه‌بندی کوزان از نظام‌های نشانه‌ای، برگرفته از (آستر و سلونا، ترجمه زینلو، ۱۳۸۸)

نشان‌های شنیداری	زمان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های دیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)
نشان‌های شنیداری	زمان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)
	مکان و زمان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)
	مکان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)
	مکان و زمان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)
	مکان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)
	مکان و زمان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)
	مکان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)
	مکان و زمان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)
	مکان	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری	نشان‌های شنیداری (بازیگر)	نشان‌های شنیداری (خارج از بازیگر)	نشان‌های شنیداری (بازیگر)

هشت گروهی که کوزان در صدر طبقه‌بندی خود قرار داده است، در ارتباط مستقیم با بازیگرند، در حالی که ۵ گروه بعدی را به عنوان «خارج از بازیگر» طبقه‌بندی می‌کند. او با استفاده از تمایز میان نشان‌های دیداری و شنیداری، ۴ گروه بزرگتر نشان‌ها را معرفی می‌کند و بین

نشانه‌های دیداری و شنیداری تولید شده توسط بازیگر تمایز قائل می‌شود. در نتیجه بازیگر به عنوان مکانی برای انتقال نشانه‌های شنیداری مربوط به متن و به عنوان مکان اصلی دلالت دیداری نشان داده می‌شود.

می‌توان با تجزیه و تحلیل نمایش نامه خانه عروسکی بهتر و بیشتر نشانه و نظام ۱۳ گانه‌ی نشانه‌ای کوزان را درک کرد و با شرایط دوران آن زمان نویسنده در نروژ و موضوع آن که بیداری زن و مادرهای طبقه‌ی متوسط جامعه است آشنا شد. این نمایشنامه بیرون آمدن از توهم و طغیان زنی به نام «نورا» را شرح می‌دهد. برای نشانه‌شناسان تاثیر هم آزمایشگاهی آرمانی است - زیرا در عمل همه حالات دلالت و رمزگان‌های ارتباطی در آن دخیل اند - و هم عرصه‌ای است که بسیاری از مسائل بنیادی تحلیل نشانه‌شناختی را می‌توان در آن پی‌گرفت وجود بیش از چهارده دانشکده هنرهای نمایشی دولتی و خصوصی در سراسر کشور، و دست کم پانصد فارغ‌التحصیل متخصص و تعلیم دیده در این رشته، نیازمند منابع و کتاب و تحقیق‌های ارزشمند در همه زمینه‌های نظری و علمی هنر نمایش‌اند.

ارائه و تحلیل داده ها

پرده اول

صحنه: اتاقی نسبتاً بزرگ که با مبلمانی زیبا و راحت اما نه چندان گران‌قیمت، مبله شده است. در انتها سمت راست اتاق دری رو به راهروی

ورودی دیده می‌شود. در سمت چپ، اتاق آقای همسر و در مقابل آن دو در کوچکتر به چشم می‌خورند. بین این دو در یک پیانو و در کنار پنجره‌ی سمت راست یک میزگرد، چند صندلی راحتی و یک کاناپه وجود دارد. کمی دورتر اجاقی هیزمی و در مقابل آن یک صندلی گهواره‌ای قرار گرفته. روی دیوارها نیز تابلوهای کنده‌کاری به چشم می‌خورند. زمین با فرش پوشیده شده و ویتترین چوبی آکنده از وسایل تزئینی کوچک چینی است.

صدای زنگ به گوش می‌رسد و کمی پس از آن صدای باز شدن در می‌آید. نورا زمزمه‌کنان در حالی که بسته‌های متعددی در دست دارد وارد اتاق می‌شود. درست پشت سر او مرد باریکی که در یک دست درخت کریسمس و در دست دیگر سبزی دارد، به صحنه قدم می‌گذارد و ...

لغت: گفت و گوی نورا و همسرش.

لحن: دوستانه و صمیمی

وسایل صحنه: فرش، میز گرد، صندلی گهواره‌ای، پیانو

دکور: درخت کریسمس

جلوه‌های صوتی: صدای زنگ در زمزمه کردن نورا

در صحنه اول نمایش خانه عروسکی اییسن با در نظر گرفتن ۱۳ طبقه‌بندی کوزان، از لغت و

لحن و وسایل صحنه و دکور و جلوه‌های صوتی بهره گرفته است، با استفاده از دکور نشان می‌دهد که این نمایش در حال و هوای نزدیک به عید

است و درخت کریسمس خریداری شده، وسایل صحنه نخست به ما سبک زندگی این زوج را نشان می‌دهد. نویسنده با استفاده از جلوه‌های صوتی که شامل صدای زنگ در خانه است آمدن شخصی را مشخص می‌کند و زمزمه کردن خانم خانه حاکی از حال خوش وی است.

نورا به سمت راست میز می‌رود: دوست ندارم علی‌رغم میل تو رفتار کنم و ...

لغت: گفت و گوی نورا و هلمر / گفت و گوی نورا و مهمان.

لحن: ناراحت

حرکت: حرکت نورا به سمت راست میز.

گریم: صورت لاغر میهمان خانه.

لباس: مهمان لباس سفر به تن دارد.

جلوه‌های صوتی: صدای زنگ خانه

در این صحنه از من نمایشنامه، ایبسن از ۶ نظام نشانه‌ای از طبقه‌بندی ۱۳ گانه‌ی کوزان کمک می‌گیرد تا با لحن نورا نشان دهد که هلمر از نورا به خاطر خرج کردن‌های اضافی ایراد می‌گیرد و نورا ناراحت است و برای نشان دادن بیشتر این ناراحتی به سمت راست میز می‌رود که از همسرش دورتر شود. صدای زنگ در به ما نشان می‌دهد که مهمانی به خانه‌شان آمده و صورت لاغر مهمان و سخنان نورا نشان از بیوه شدن تازه‌ی این مهمان دارد. ایبسن از گفت و گوی نورا و مهمان به خوبی برای نشان دادن اتفاقات افتاده (بیوه شدن زن) استفاده کرده است.

گراگ استند در آستانه‌ی در اتاق ظاهر می‌شود: من هستم خانم هلمر (نورا می‌ایستد، کمی لرزش در اندام او دیده می‌شود، سپس پشت کرده و به پنجره نگاه می‌کند، بعد از مدتی کوتاه قدمی به سمت مرد برمی‌دارد و با صدایی آرام صحبت می‌کند) و ...

لغت: صحبت نورا با مردی که به خانه‌شان آمده است.

لحن: همراه با ترس و واهمه

حرکت: نزدیک شدن به مرد همراه با لرزش و ترس

در این جا ایبسن از لحن نورا استفاده می‌کند تا نشان دهد که نورا احساس نگرانی از جانب مردی که به خانه‌شان آمده می‌کند و با ترس و کمی لرزش در اندام به او نزدیک شده و با او همکلام می‌شود. ایبسن از حرکت و لحن به خوبی برای نشان دادن حالت نورا استفاده کرده است.

خب پس لطفاً به اتاق مطالعه‌ی ایشان بروید (با بی‌تفاوتی سر خم می‌کند و در را بسته و به اتاق باز می‌گردد نورا با عجله به سمت شومینه می‌رود و هیزم‌های آتش را مرتب می‌کند) و ... حالا آتش گرم و درخشانی داریم. (در بخاری را بسته و به سوی صندلی گهواره‌ای باز می‌گردد) و ...

لغت: ادامه‌ی صحبت با مرد

لحن: بی‌تفاوتی

حرکت: با عجله به سمت شومینه می‌رود بعد به سوی صندلی گهواره‌ای می‌رود می‌نشیند. در این صحنه از نمایشنامه ایسن از ۳ نظام نشانه‌ای بهره می‌گیرد و حالات نورا را به نمایش می‌گذارد. نورا در ابتدا از اینکه مرد با همسر وی کار دارد خیالش کمی راحت می‌شود و برای نشان دادن بی‌تفاوتی خود با عجله به سمت شومینه می‌رود و هیزم‌های آتش را مرتب می‌کند. برای اینکه نشان دهد وجود مرد برایش بی‌اهمیت است. اما همین با عجله رفتن و مشغول کاری شدن در این صحنه مشخص کننده‌ی این مطلب است که او اصلاً بی‌تفاوت نیست. و ایسن از این نشانه به خوبی بهره برده است.

(همگی به سمت در می‌روند، صدای بچه‌ها به گوش می‌رسد) و ...

(هلمر و خانم لینده به سمت پایین پله‌ها حرکت می‌کنند. نورا در را پشت سر بچه‌ها و پرستار می‌بندد) و...

نورا چقدر سرحال به نظر می‌آید. گونه‌هایی به سرخی سیب و گل رز. (بچه‌ها همگی یکباره شروع به صحبت می‌کنند) و ...

لغت: خداحافظی کردن با مهمانها
حرکت: مهمانها به سمت پایین پله‌ها و در خارج حرکت می‌کنند.

گرمیم: گونه‌های بچه‌ها به سرخی سیب و گل رز هستند.

جلوه‌های صوتی: صدای بچه‌ها و بسته شدن

در خانه توسط نورا.

در این صحنه نورا مهمانها را تا دم در خانه مشایعت می‌کند که همزمان بچه‌هایش همراه با خدمتکار از تفریح به خانه می‌رسند. در این جا ایسن با کمک گرفتن از گرمیم بچه‌ها به خوبی به سرحال بودن بچه‌ها اشاره می‌کند و از ۴ نظام نشانه‌ای کوزان در این صحنه بهره گرفته است تا همزمانی رفتن مهمانها و آمدن بچه‌ها که در بیرون از خانه بوده‌اند را به نمایش درآورد. اما الان نمی‌توانم با شما بازی کنم. به اتاق خودتان بروید. کارهای زیادی دارم که باید به پایان برسانم.

نورا روی کاناپه نشسته و کار بافتنی خود را بدست می‌گیرد، تنها بعد از چند لحظه آن را کنار می‌گذارد

بافتنی را به گوشه‌ای پرت می‌کند، بلند شده و رو به در می‌رود و بلند صدا می‌کند.

نورا مشغول تزیین درخت می‌شود و ...

لغت: صحبت نورا با بچه‌هایش

حرکت: نورا روی کاناپه می‌نشیند/ کار بافتنی به دست می‌گیرد/ بعد از چند لحظه کنار می‌گذارتش/ رو به در می‌رود بعد به سمت میز می‌رود/ کشور را باز می‌کند/ سپس مشغول تزیین درخت کریسمس می‌شود.

در این صحنه ایسن با استفاده از حرکت که یکی از ۱۳ نظام نشانه‌ای کوزان که آنها را طبقه‌بندی کرده است، سعی در نشان دادن

حالات روحی بد و نگران نورا دارد که موفق هم شده است. ایبسن از این حرکات پشت سر هم و پی در پی نورا برای نشان دادن دستپاچگی و ناراحتی و سردرگمی او استفاده کرده است و با استفاده از لغت نشان می‌دهد که او حتی برای کودکانش نیز حوصله ندارد.

(نورا دستش را از دست هلمر جدا می‌کند و به سمت دیگر می‌رود): چقدر اینجا گرم شده، منمهم کلی کار دارم. هلمر هم کاغذها را مرتب می‌کند. (به اتاق خود رفته و در را پشت سر خود می‌بندد.) (نورا رنگ پریده و ترسیده به نظر می‌رسد) و ... لغت: نورا به همسرش می‌گوید که کلی کار دارد.

حرکت: نورا دستش را از هلمر جدا می‌کند به سمت دیگر اتاق می‌رود.

گیریم: نورا رنگ پریده و ترسیده است. جلوه‌های صوتی: هلمر به اتاق خود می‌رود و در را می‌بندد/ پرستار در را باز می‌کند.

در این صحنه از نمایش نامه، ایبسن برای نشان دادن نگرانی نورا را رنگ پریده نشان می‌دهد و چون نورا در حال فرار کردن از پاسخگویی به سوالات همسرش است ابتدا به او می‌گوید که کلی کار دارد و دست خود را از هلمر جدا می‌کند و به سمت دیگر اتاق می‌رود و پس از آن پرستار پیش نورا می‌آید اما نورا درخواست او را به خاطر آشفتگی بودن ذهنش که مبنی بر بازی با بچه‌هایش است، قبول نمی‌کند.

پرده دوم

درخت کریسمس در گوشه‌ی اتاق کنار پیانو قرار گرفته، تزئین آلات آن برداشته شده و فقط شمع سوخته‌ای همچنان بالای آن قرار دارد. شال و کلاه نورا روی کاناپه رها شده است. نورا در اتاق تنهاست و با اضطراب و ناآرامی قدم می‌زند. به سمت کاناپه رفته و شل خود را برمی‌دارد و ...

لغت: صحبت‌های نورا با خودش.

لحن: بسیار دلواپس و با اضطراب و ناآرامی حرکت: نورا مدام به سمت در می‌رود و باز می‌گردد. وسایل صحنه: پیانو/ درخت کریسمس/ تزئینات درخت کریسمس برداشته شده/ فقط شمع سوخته‌ای هم چنان بالای آن قرار دارد. دکور: شال و کلاه نورا روی کاناپه رها شده است. در این صحنه ایبسن از وسایل و دکور صحنه به خوبی برای نشان دادن خوب نبودن اوضاع خانه بهره جسته است. درخت کریسمس با نداشتن تزئینات و بدتر از آن، بودن شمع سوخته روی آن، حاکی از بد بودن حال نورا است. ایبسن از حرکت که یکی دیگر از نشانه‌های طبقه‌بندی شده‌ی کوزان است، بهره گرفته تا این اضطراب دورنی نورا را به نمایش بگذارد. اینکه نورا در حال قدم زدن در اتاق است و مدام به سمت در رفته و آن را باز و بسته می‌کند و از سمت دیگر اینکه ایبسن برای نشان دادن تنها بودن نورا و باز ناآرامی او از لغت استفاده کرده و نشان داده است که نورا

در اتاق تنهاست و با خودش حرف می‌زند، و این نشانه‌ی دیگری برای حال بد نورا است.

- مطمئن هستم در مجلس فردا هیچ کس دیگری به جذابی شما نخواهد بود. (به اتاق سمت چپ می‌رود)

(صدای جیغ) آه! یه کسی اومد. (به سمت در حرکت می‌کند اما ناگهان سر جای خود بی‌حرکت باقی می‌ماند، خانم لینده در حالیکه کلاه و شل خود را در حال می‌گذارد وارد اتاق می‌شود) و ...

لغت: گفتگوی نورا با خدمتکار خانه‌اش حرکت: رفتن پرستار به اتاق سمت دیگر صحنه/ رفتن نورا به سمت در/ بی حرکت ماندن نورا.

وسایل صحنه: جعبه‌ی لباسهای بالماسکه جلوه‌های صوتی: صدای جیغ.

در اینجا ایسن در ابتدا با استفاده از لغت نشان می‌دهد که نورا و خدمتکارش در حال صحبت کردن هستند و خدمتکار از نورا تعریف می‌کند تا او را آرام کند پس از آن پرستار به اتاق بچه‌ها می‌رود. نورا لباس‌های داخل جعبه را درمی‌آورد و جیغ می‌کشد. ایسن با این نشانه یعنی ۱۳ امین نشانه از نظام‌های نشانه‌ای طبقه‌بندی شده توسط کوزان، می‌خواهد خوشحالی نورا را از دیدن لباس‌ها نشان دهد و سپس با استفاده از حرکت نورا و سپس بی‌حرکت ماندنش، شوکه شدن ناگهانی او را از آمدن مهمان به خانه‌اش به تصویر می‌کشد.

(هلمر برای نورا سر تکان می‌دهد)...

(نورا دستها را روی چشمهای خود می‌گذارد، سعی می‌کند قیافه‌ی مرتبی به خود گرفته و به سمت در برود. دکتر رنگ سرگرم آویزان کردن کت خود است. همزمان با گفتگوی نورا و دکتر هوا رو به تاریکی می‌رود) و...

لغت: صحبت کردن زن و شوهر
ژست: هلمر برای نورا دست تکان می‌دهد/
نورا دستها را روی چشمهایش می‌گذارد و سعی می‌کند قیافه‌ی مرتبی به خود بگیرد.

حرکت: نورا به سمت در می‌رود.
جلوه‌های صوتی: هلمر در را می‌بندد/ صدای زنگ در خانه بگوش می‌رسد.

در این صحنه ایسن صحبت کردن این زوج را به نمایش می‌گذارد و با استفاده از ژست هلمر نشان می‌دهد که حال او خوب است و به اتاق خودش می‌رود. اما ژست نورا به ما نشان می‌دهد که او دچار تشویش و اضطراب است و برای اینکه بخواهد قیافه‌ی آرام و خوبی داشته باشد با شنیدن صدای زنگ خانه، دست‌ها را روی صورت خود می‌گذارد و سپس به سمت در خانه می‌رود که در را برای مهمن بگشاید. این ژست نورا کاملاً برای خواننده و حتی تماشاچی تئاتر کاملاً مشخص کننده دل‌نگرانی نورا از مساله‌ای است.

(در اتاق هلمر را قفل می‌کند، خدمتکار در دیگر را باز می‌کند، گراگ استند در را پشت سر خود می‌بندد. کت و کلاهی از خز به تن دارد) نورا

با عجله بسوی او می‌دود: آرام صحبت کنید...
همسر در منزل هستند و ...

لغت: نورا رو به مهمان می‌گوید: همسر در منزل هستند.

حرکت: نورا در اتاق را قفل می‌کند/ خدمتکار در دیگر را باز می‌کند/ مهمان در را پشت سر خود می‌بندد/ نورا با عجله به سمت مهمان می‌رود.

لباس: مهمان کت و کلاهی از خز به تن دارد جلوه‌های صوتی: نورا به همان می‌گوید که آرام صحبت کند. در این صحنه خدمتکار به نورا می‌گوید که مهمانی آمده است، نورا در اتاق را قفل می‌کند و در این جا با استفاده از نظام لغت نورا به مهمان می‌گوید که همسر در منزل هستند. و با این حرکت ایبسن نشان می‌دهد که این موضوع باید مخفی بماند.

حرکت بعدی باز کردن در دیگر اتاق توسط خدمتکار، در این صحنه نشانگر این موضوع است که شخص مهمان مخفیانه به خانه‌ی آنها وارد شده و بودنش باید مخفی باقی بماند و خود مهمان نیز از این موضوع اطلاع دارد چون او نیز در را پشت سر خود می‌بندد، پس ایبسن با کمک گرفتن از حرکت به خوبی توانسته است موضوع را روشن سازد. لباس مهمان نشان دهنده این است که او مرد ثروتمندی است.

و با استفاده از جلوه‌های صوتی در این صحنه باز یادآور این مطلب است که باید این ملاقات مخفیانه و بدون اطلاع همسر نورا صورت بگیرد.

پرده سوم

(میز بزرگ در وسط سن قرار گرفته و چند صندلی در اطراف آن دیده می‌شود در اتاق باز است و از جانب اتاق بالا صدای موزیک به گوش می‌رسد. خانم لینده سعی می‌کند افکار خود را روی کتابی که مطالعه می‌کند متمرکز کند، اما موفق به نظر نمی‌رسد هر از گاهی به صداهایی که از بیرون می‌رسد توجه می‌کند.

خانم لینده به ساعت خود نگاه می‌کند: هنوز نه... اما زمانش نزدیکه، اگر فقط اینکار... (دوباره گوش می‌کند) آه بالاخره آمد (به سمت راهرو رفته و در را باز می‌کند. صدای پا شنیده می‌شود) به آرامی می‌گوید: بیایید داخل. کسی اینجا نیست) و ...

لغت: گفتگوی بین دوست نورا و مهمان مرد خانه نورا

وسایل صحنه: میز بزرگ در وسط و چند صندلی اطراف آن وجود دارد.

جلوه‌های صوتی: صدای موزیک/ صدای بیرون خانه/ صدای پا.

در این صحنه از متن دوست نورا و مردی که مهمان خانه‌ی آنها بود، در خانه نورا و همسر در حال صحبت هستند. ایبسن از جلوه‌های صوتی که در ابتدا صدای موزیک است استفاده کرده و نشان می‌دهد که یک مهمانی بالماسکه است. دوست نورا به صدای بیرون از خانه توجه نشان می‌دهد که این مسأله می‌تواند نشانگر این باشد

مشکل از خانه برود، در همان حالی که به سمت در می‌رود، همسرش نامه به دست از اتاق بیرون می‌آید و با قفل کردن در خانه و ایستادن روبروی نورا مانع از رفتن او می‌شود. ایسن با استفاده از حرکت که یکی از ۱۳ نظام نشانه‌ای طبقه‌بندی شده‌ی متن کوزان است، به خوبی توانسته است تمام منظور خود را از این حرکات نشان دهد

نتیجه‌گیری

این مقاله تلاشی بود برای بررسی نمایشنامه خانه عروسکی ایسن براساس الگوی طبقه‌بندی کوزان (۱۹۶۸). تحلیل داده‌های متن نمایشنامه بر اساس نظام ۱۳ گانه‌ی کوزان انجام گرفت و نتایج حاصله به شرح زیر بدست آمد. یافته‌ها حاکی از آن است که ایسن در این نمایشنامه که شامل ۳ پرده بوده است کلاً از ۸۲ نظام نشانه‌ای مختلف استفاده کرده است و از نظام نشانه‌ای حرکت با فراوانی ۲۹ مورد بیشترین و از نظام نشانه‌ای ژست و دکور و لباس با فراوانی ۲ مورد کمترین بهره را جسته است نویسنده همچنین از نظام نشانه‌ای لغت با فراوانی ۱۶ مورد بیشتر از لحن (با فراوانی ۵ مورد) استفاده کرده است. لذا می‌توان گفت یکی از آثاری که می‌توان نشانه‌ها را به خوبی در آن یافت نمایشنامه خانه عروسکی است که بی‌تردید به عنوان یک نمایشنامه‌ی سرشار از غنی‌ترین ابزارهای ارتباطی به شمار می‌رود.

که او منتظر کسی است. سپس صدای پای مرد مهمان خانه را که نشان دهنده‌ی نزدیک شدن او به خانه است بیان می‌کند. ایسن از جلوه‌های صوتی کمک گرفته است که بتواند اتفاقی که در حال رخ دادن است را به نمایش درآورد.

شب بخیر. پرنده‌ی آوازخوان من. خوب بخوابی نورا. حالا دیگه می‌رم که نامه‌ها رو بخونم (نامه‌ها رو در دست گرفته به اتاق خود می‌رد و در را پشت سر خود می‌بندد)

نورا: هرگز! اونو دوباره نمی‌بینم. هرگز! هرگز! (شال را روی سر خود می‌کشد). و ...

لغت: نورا و هلمر به یکدیگر شب بخیر می‌گویند/ نورا با خودش حرف می‌زند.

حرکت: هلمر نامه به دست به اتاق خود می‌رود/ در را پشت سر خود می‌بندد/ نورا شال را روی سر خود می‌کشد/ نورا به سمت درب خانه می‌رود/ هلمر نامه در دست در اتاق را باز می‌کند/ هلمر درب راهرو خروجی خانه را قفل می‌کند/ هلمر جلوی نورا می‌ایستد.

در این قسمت از متن نمایشنامه ایسن صحبت کردن و شب بخیر گفتن این زوج را نشان می‌دهد، بستن در اتاق از طرف هلمر به نوعی دلخوری از همسر را متذکر می‌شود و صحبت کردن نورا با خودش و کشیدن شال روی سرش این مسأله را پررنگ‌تر می‌کند. تا آنجا که نورا تصمیم می‌گیرد برای رهایی از این

منابع

- آستر، آلن و جرج سلونا (۱۳۸۸)، نشانه‌شناسی متن و اجرای تئاتر، ترجمه ی داوود زینلو، تهران: انتشارات سوره مهر.
- الام، کر (۱۳۹۴)، نشانه‌شناسی تئاتر و درام، ترجمه فرزانه سجودی، تهران: نشر قطره.
- انصاری، محمدباقر (۱۳۸۸)، «درآمدی بر نشانه‌شناسی و عناصر نمایش»، مجله صحنه، شماره ۶۴ و ۶۵.
- چندلر، دانیل (۱۳۸۷)، مبانی نشانه‌شناسی، ترجمه مهدی پارسا، تهران: انتشارات سوره مهر.
- دینه‌سن، آنه ماری (۱۳۸۹)، درآمدی بر نشانه‌شناسی، ترجمه ی مظفر قهرمان، آبادان: نشر پرسش.
- سجودی، فرزانه (۱۳۸۷)، نشانه‌شناسی کاربردی، ویرایش دوم، تهران: نشر علم.
- سوسور، فردینان (۱۳۷۸)، دوره‌ی زبان‌شناسی عمومی، ترجمه ی گروه صفوی، تهران: نشر هرمس.
- عباسی، سمانه (۱۳۹۰)، نشانه‌شناسی داستان‌های عاشقانه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- Tarasti, E. (2016), 'Metaphors, semiotics and future studies'. futures, 84,21-25.
- Klebanov B., C. Weong, E. D. Gutierrez, E. Shutov, & M. Flor. Eds. (2016) 'Semantic classification for detection of verb metaphors', Association for computational linguistics: 54th, 101- 107.